

WIE WAS JOOS(T) BALBIAN?

Luc Van der Helst

Als je aan een Aalstenaar vraagt wie Joos(t) Balbian of Justus Balbianus was, zal iedereen wel het antwoord schuldig blijven. Nochtans is deze Balbian in feite één van de meest prominente Aalstenaars. Hij werd op 10 augustus 1543 in Aalst geboren als zoon van uit Piëmont (Italië) afkomstige geldhandelaars of “Tafelhouders” bij de Bank van Lening. Deze bank was in feite een gevolg van het in 1311 gehouden Concilie van Vienne. De Katholieke Kerk besloot dat er krachtiger maatregelen moesten genomen worden tegen “woekeraars”. Dit had tot gevolg dat een aantal Italiaanse “woekeraars” naar het noorden vertrokken, waaronder de familie Balbian. Vader Jean Balbian (1501-1568) was gehuwd met Anna De Gavere. (+1573) die behoorde tot een oude Vlaamse adellijke familie.

Na een verblijf in Aalst en Gent studeerde de zoon Joost eerst rechten in Heidelberg en in Orléans, twee universiteiten, die in die periode als protestants golden en nadien medicijnen in Padua (Italië). Waarom hij niet in Italië bleef zoals zijn broer Cornelius, die eveneens arts was, is niet met zekerheid geweten. Maar hij werd blijkbaar meegetrokken met de grote uittocht der gereformeerden, die de Inquisitie ontvluchtten. Balbian keerde terug naar Gent, waar hij op 8 november 1569 trouwde met Josina Fouasse, een bankiersdochter, die eveneens van Italiaanse afkomst was. Volgens Wikipedia werden uit dit huwelijk acht kinderen geboren. Maar de website “Geneanet” vermeldt slechts twee kinderen met name Alexandrina Balbian (geboren in 1572) en Barbara Balbian (geboren in 1575).

Na afstand genomen te hebben van het katholieke geloof sloot Joost zich aan bij de calvinisten in Gent. In deze stad was er in 1540 een eerste opstand tegen Keizer Karel maar op 8 november 1576 werd daar de zgn. Pacificatie gesloten tussen

de leden van de Staten-Generaal der Nederlanden. Deze overeenkomst was een godsdienstvrede tussen “Roomsen” en “Protestanten” én hield tegelijkertijd de usurpatie in van de vorstelijke bevoegdheden van Filips II, o.a. het recht om troepen te lichten. Twee dagen later veroverden protestantse opstandelingen reeds het Spanjaardenkasteel, symbool van de overheersing door de Spanjaarden. Daarna greep in oktober 1577 het Gentse stadsbestuur, onder leiding van radicale calvinisten, de macht over het graafschap Vlaanderen en werd de Gentse republiek uitgeroepen.

Binnen deze nieuw gevormde Gentse republiek was Balbian in de periode 1577 tot 1584 kapitein van een compagnie infanterie. Nadat de Spanjaarden onder bevel van Farnese op 17 augustus 1584 Gent opnieuw hadden ingenomen zat Balbian ruim een jaar lang in gevangenschap maar hij kon zich met een aanzienlijk losgeld vrijkopen. Daarna trok hij naar de Noordelijke Nederlanden en vestigde zich in Delft. Zijn vrouw overleed er in 1588 en Joost hertrouwde op 2 juli 1596 in Dordrecht met Janneke Claes Vinckende (dochter van Vincken). Na dit tweede huwelijk vestigde hij zich in Gouda. Opnieuw beweert Wikipedia dat uit dit tweede huwelijk acht kinderen geboren werden maar Geneanet spreekt enkel over de zonen Ottaviano Balbian (geboren in 1607) en Jan Balbian (geboortedatum onbekend).

Ondertussen was Joost in 1608 aangeduid als arts in Gouda. Hij kreeg van het stadsbestuur “vrijdom van waecken en van stadsacchijsen”. In 1611 volgde zijn officiële benoeming tot stadsarts als opvolger van de in dat jaar overleden voorganger. Het jaar nadien verkreeg hij het poorterschap van Gouda.

ALCHEMIE

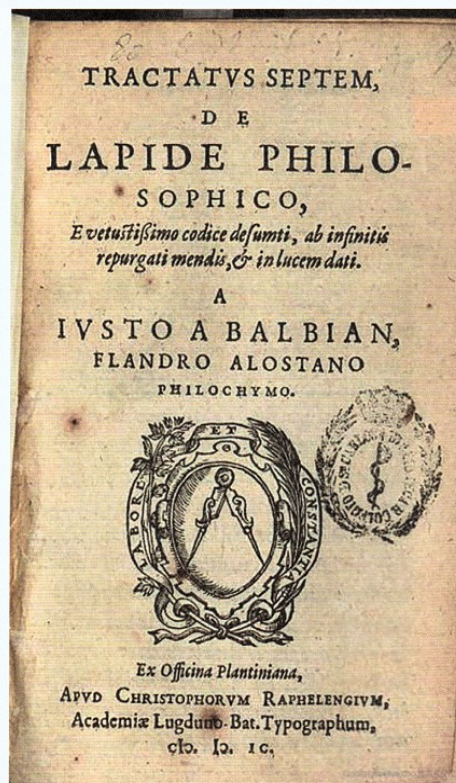
Balbian was een liefhebber van alchemie. De wortels van de alchemie reiken terug tot het China van de vierde eeuw voor Christus. Aan het begin van de Westerse alchemietraditie staat het zogenaamde “Corpus Hermeticum”, een verzameling geschriften toegeschreven aan Hermes Trismegistus. De stervelingen zouden aan de God Hermes, in het Latijn Mercurius genaamd, het schrift en de kennis van een hogere werkelijkheid te danken hebben. Naar Mercurius is het metaal kwikzilver genoemd, dat in de alchemie een bijzondere rol speelt. Voor de ontwikkeling van de alchemie in de westerse

Middeleeuwen is de Arabische alchemie uit de achtste en negende eeuw van beslissende betekenis geweest. Arabische geleerden ontleenden hun kennis aan Griekse geschriften, die zij vertaalden en van commentaar voorzagen. De term alchemie is trouwens ontleend aan het Grieks chymeia of chemie (scheikunde).

De naam van Joost Balbian heeft in de annalen van de alchemie maar een bescheiden plaats. Hij heeft geen ontdekkingen op zijn naam staan, geen theorie gelanceerd en geen school gevormd. Hij was in de beste zin van dit woord een liefhebber. Hij legde wel een uitgebreide verzameling van alchemistische geschriften aan in verschillende talen en bestaande uit tweehonderd tractaten, gedichten en recepten, die hij kopieerde in een omvangrijk handschrift en die hij minutieus beschreef. Eén van die werken is: "Een ander cleyn tractaat van den Lapis philosophorum". Het bevat uit het Latijn vertaalde uittreksels uit de "Aurora Philosophorum" van Paracelsus. Balbians uitgebreid handschrift over de alchemie is opgenomen in de collectie van de British Library in Londen. Uit het verzameld materiaal stelde hij in 1599 twee gedrukte bundels samen, die uitgegeven werden door Christoffel van Rafelingen in Leiden.

STEEN DER WIJZEN

Het eerste werk "Tractatus septem" bevat zeven tractaten over de Steen der Wijzen, ontleend aan een oud handschrift. In de Steen der Wijzen wordt een stof behandeld, waardoor de verandering of transmutatie van lagere naar edele metalen zou kunnen gebracht worden. Volgens deze theorie zijn alle metalen in de aardbodem aan een uiterst langzaam verloopend proces van verandering of groei onderhevig. Allen evolueren in de richting van de volmaaktheid, die door het metaal goud wordt belichaamd. De ontdekking van de Steen der Wijzen zou (om een metafoor te gebruiken) de alchemist in staat stellen een eeuwen durende zwangerschap in een kunstmatig vervroegde geboorte te doen eindigen. Het andere doel van het alchemistisch bedrijf is het vinden van een levenselixir, die de veroudering zou kunnen tegengaan, die alle ziekten zou kunnen genezen en die in laatste instantie zelfs de dood zou kunnen voorkomen. Balbian beschouwde de alchemie als een geschenk van God aan de mensheid. Een voorbeeld kan dit duidelijk maken. De natuur brengt hout voort; hout kan verbrand worden tot as; as bestaat grotendeels uit soda. Glas ontstaat door soda in een verhouding van 2 tot 1 met kwartszand te vermengen en tot het smeltingspunt te verhitten. In de visie van de alchemisten was het glas in het hout verborgen.

Titelblad van het Tractatus Septem, foto Wikipedia.

In het tweede boek worden onder andere het geheim van Jodocus Greverus en uitspraken van de filosoof Alanus over deze Steen der Wijzen weergegeven. Balbian was van mening dat de alchemie een wetenschap was en een gave van God, maar slechts toegankelijk voor een beperkte groep, die in staat was om de niet vrij toegankelijke materie te bevatten.

LAATSTE RUSTPLAATS: KERK OF KERKHOF?

Balbians overleed op 2 mei 1616 op 72-jarige leeftijd in zijn woonplaats Gouda. Volgens een zekere Muylwijk werd hij niet in de St.-Janskerk aldaar begraven maar op het kerkhof omdat hij behoorde tot de contraremonstranten. Hij zou slechts vijf jaar later in de Sint-Janskerk begraven geweest zijn. Deze contraremonstranten vormden een calvinistische stroming, die zich verzette tegen de remonstranten. Volgens hen was het leven van een mens voorbestemd (predestinatie) en een mens had geen vrije wil om hiervan af te wijken. Of men al dan niet later in de hemel zou komen zou reeds op voorhand door God bepaald zijn. Prins Maurits van Oranje sloot zich bij deze contraremonstranten aan. Anderzijds hadden volgens de

remonstranten de mensen wel degelijk een zekere invloed op een deelachtig worden in de hemel. Maar de remonstranten onder leiding van Johan van Oldenbarnevelt moesten uiteindelijk het veld ruimen.

Maar wanneer werd Balbian juist begraven en waar? De oud-archivaris van de hervormde gemeente van Gouda toonde aan de hand van het grafboek van de kerk en het kamerboek van Gouda aan dat de lezing van Muylwijk over zijn laattijdige begrafenis in de kerk onjuist is: Balbian kocht zijn graf begin 1616 en werd er op 8 mei 1616 begraven. Boven zijn graf werd aan de wand van het koor een vermoedelijk door Gregorius Cool gebeeldhouwd wandmonument aangebracht. Zijn grafschrift noemt hem een philochymus, wat vertaald kan worden als "vriend van de alchemie". In de Latijnse tekst van het epitaaf of grafschrift is een verwijzing opgenomen naar zijn liefde voor de alchemie. De vertaling van de tekst luidt: "Acht de dagen elk afzonderlijk als aparte levens. Van Joos Balbian, Vlaming uit Aalst, chemieliefhebber en van zijn erven. Hij gisteren, ik vandaag, gij morgen. Gestorven in 1616."

Grafmonument Joost Balbian, foto Wikipedia.

GERAADPLEEGDE WERKEN:

Wikipedia: *Balbian-Gentse Republiek-Contraremonstranten-Hermes*

Trismegistus;

Chemie Historische Groep;

Geneanet;

Het Land van Aalst, 1952, nr. 1, blz.20 en 21;

Madoc, Jaargang 2005, Joos Balbian en de alchemie;

Aurora Philosophorum: de Nederlandse excerpten.